

HALDUN TANER'İN HİKÂYELERİNDEN TÜRKÇE SÖZLÜK'E KATKILAR

*İdris Nebi UYSAL**

Özet

Bu yazı, Haldun Taner'in hikâyeleri aracılığıyla Türkçenin söz varlığına kazandırdığı sözcük vb. unsurlar üzerinde durmaktadır. Çalışma yirmi dokuz sözcük, ikileme ve deyimden oluşmaktadır. Bu kapsamda önce yazarın hikâyeleri okunmuş, ardından bugün Türkçe Sözlük'te yer almayan ancak ona alınabilecek sözcük ve sözcük öbekleri tespit edilmiştir. Karşılaştığımız örnekler, bize, yazarın değişik yöntemler (türetme, birleştirme, derleme vb.) kullanarak dili zenginleştirdiğini göstermektedir. Bu durum, yazarın Türkçe duyarlılığını da yansıtmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Haldun Taner, hikâye, Türkçe Sözlük

CONTRIBUTIONS TO TURKISH DICTIONARY FROM HALDUN TANER'S STORIES

Abstract

This article focuses on the elements that Haldun Taner gained to the vocabulary of Turkish language by his stories. The study consists of twenty nine words, geminations and idioms. Firstly, his stories have been read in this context. Then, the words and word groups not found in Turkish Dictionary but can be taken into it have been identified. The examples show us that the author has enriched the language by using different methods (derivation, composition, collection etc.). This situation, also, reflects the author's sensitivity to Turkish.

Key Words: Haldun Taner, story, Turkish Dictionary

Giriş

Bilindiği üzere edebiyat, yegâne vasıtası ve/ya malzemesi dil olan bir sanat dalıdır (Çetişli, 2003: 23). Başkaca söylemek gerekirse dil, edebiyata başlı başına bir sanat olma özelliği kazandıran ve onu diğer sanat dallarından ayıran temel unsurdur. Edebiyat, sanat türleri içinde vasıta ve malzeme yönüyle insana en yakın olandır.

En yalın ifadesiyle "insanlar arasında anlaşmayı sağlayan araç" şeklinde tanımlanan dil, zamanla ve insan ihtiyaçları doğrultusunda gelişmiş, zenginleşmiştir. Kuşkusuz, dilin gelişip zenginleşmesinde şair ve yazarların da büyük rolü olmuştur. Türkçenin tarihsel söz varlığında bulunmayan ancak şair ve yazarların kullanımıyla günümüz sözlüklerinde kendisine yer bulan kimi sözlük maddeleri, bu katkının canlı ve en güzel örnekleridir. Yakın dönem sanatçıları arasında sözü edilen katkıyı sağlayan isimlerden biri de Haldun Taner'dir.

Haldun Taner özellikle oyun ve hikâyeleriyle Türk edebiyatında kendisinden söz ettiren isimlerden biri olmuştur. Edebiyat vadisindeki yürüyüşünü "Bizim geleneklerimizden, bizim insanımız ve konularımızdan yola çıkıp bütün

* Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Karaman. uysal_idris@hotmail.com

bunları, öz Türkçemiz ve bize özgü bir görüş biçimi ile çağdaş dünyanın verileriyle aktarmak..." (Taner, 2009: 7) şeklinde özetleyen yazar, düşüncesini heyecanı ile birleştirerek dil ve sanat yönüyle başarılı ürünler ortaya koyabilmiştir. İnsan ve insanlık durumlarına dayalı bir hikâye anlayışını benimseyen Taner'in bu vadede ortaya koyduğu ürünler, genellikle mutluluk, yaşama sevinci, kadın-erkek ilişkileri, siyaset kurumu, doğa sevgisi gibi temalar üzerine kuruludur. Gücünü gözlem, mizah ve yergiden alan, konuları büyük şehrin tipik ve türedi yaşamlarından beslenen bu hikâyeler (Necatigil, 2000: 356), aynı zamanda onun dile/Türkçeye hâkimiyetini sergileyen örneklerdir.

Haldun Taner kullandığı dili iyi tanıyan ve onun imkânlarını başarıyla geliştiren bir yazardır. Özellikle sahip olduğu mizah ve yergi anlayışına koşut olarak argoya hâkimiyetinin ileri düzeyde olduğu görülür. Onun hikâyeleri bünyesinde argo anlam barındıran *bozum etmek, ense, havırcı, hışır, hödük, laf olsun âdet yerini bulsun, okutmak, on parmağında on kara, sepetlemek, sökmek, tıraş, toslamak* vb. birçok söz için adeta bir yaşam alanı olmuştur.

Taner'in dili, bugün Türkçe Sözlük'te yer alan birtakım madde başı sözcükler için tanık niteliğindedir. *Deneyimcilik, gırla, kütürdemek, laf olsun âdet yerini bulsun, mayasıl* vb. sözcük ve sözcük öbekleri, yazarın söz varlığını oluşturan, onun eserlerine hayat veren ve aynı zamanda o metinlerde hayat bulan kullanımlardan yalnızca birkaçıdır. Bu durum, usta hikâyecinin konuşuru olduğu dile sağladığı katkının açık bir göstergesidir.

Yazarın temel malzemesi olan dili rahatça işlemesi, onu farklı kılan özelliklerden biridir. Hikâyelerde karşılaşılan kimi yapıların dizge bakımından yazı dilindeki yaygın şeklinden sıyrılmış olması, onu özgünleştiren hususların başında gelmektedir. Yine onun hikâyelerini oluşturan söz varlığının bir bölümü, günümüz sözlüklerinde bulunmamaktadır. Bu husus, Taner'i farklılaştıran bir başka yöndür. Yazarı özgün kılan bir diğer nokta ise çeşitli yollarla kimi sözcüklerin anlam kapasitesini genişletmiş olmasıdır. İşte Taner'in ustalığını Türk dilinin zenginliğiyle birleştirerek kaleme aldığı hikâyeler, okurunu bu tür örneklerle buluşturur.

Kısaca ifade etmek gerekirse, Taner'in hikâyeleri Türkçenin temel özelliklerini ortaya koymak amacıyla gözden geçirildiği zaman Türk dilinin bütün tadı, güzelliği, anlam zenginliği, kıvraklığı, inceliği, yaratıcılığı hemen fark edilecektir. Araştırmacılar, kuşkusuz, onun hikâye vadisinde ortaya koyduğu ürünlerde hayli canlı, renkli ve zengin bir söz varlığıyla karşılaşacaktır. Esin kaynağı yazarın dili ve söz hazinesi olan bu yazı, eserlerde saklı kalan bu güç ve zenginliğin hem Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu, 2005)'e hem genel ağıdaki Güncel Türkçe Sözlük'e aktarılabilmesi için kaleme alınmıştır. Bunun için önce yazarın dört ayrı kitapta toplanan hikâyeleri okunmuştur. Okuma sırasında Taner'in söz varlığında olup da yukarıda adı geçen sözlüklerde bulunmayan sözlük birimleri belirlenmiş, bunlar örnek cümleleriyle birlikte fişlere yazılmıştır. Sözcük ve sözcük öbeklerinin örnek cümlesiyle birlikte fişlere aktarılması onların anlamını belirlemeyi kolaylaştırmıştır. Anlamlandırma aşaması, bu birimlerin bağlamsal¹ özellikleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Çalışmada uygulanan fişleme yönteminin bir diğer yararı, söz konusu yapıların geçiş sıklığını göstermesidir. İncelemeler sonucunda Türkçe Sözlük'e dâhil

¹ Bağlam kısaca "bir unsurun bulunduğu ortam" (Dash, 2008: 22) demektir. Burada unsur olarak belirtilen, konumuz gereği sözcük, deyim vb. dillik yapılardır. Dil bilimciler bir sözcüğü anlamlandırırken onu yakın çevresi, cümlesi ve içinde yer aldığı metnin konusuyla birlikte düşünmüşlerdir. Anlamı belirleyen faktörleri birleştiren bu yaklaşım; özellikle sözlüklerde yer almayan ve ilk kez karşılaşılan sözcük, deyim vb. yapıların doğru olarak anlamlandırılmasında yararlı olmuştur.

edilebileceğini düşündüğümüz yirmi dokuz sözlük birimi belirlenmiş ve bunlar "İnceleme" bölümünde örnek cümlesiyle birlikte verilmiştir.

İnceleme

Ağız kokusunu dinlemek: Yazı dilindeki *ağzının kokusunu çekmek* deyimini, yazar tarafından *ağız kokusunu dinlemek* şekline dönüştürülmüştür. "Bir kimsenin çekilmez davranışlarına katlanmak, kapisine boyun eğmek" anlamlarına gelen bu deyim Taner'in hikâyelerinde karşılaşılan örneği şudur:

"Kimsenin **ağız kokusunu dinlemeyeceğiz.**" (Taner, 2008a: 139)

Aldığını bulduğunu: "Bir kimsenin eline geçen her şey, özellikle para vb. şeyler" anlamına gelen bu söz öbeği, Türkçe Sözlük'te geçmemektedir. Yazarın sık kullandığı yapılardan biridir. Her iki unsuru da Türkçe olan bu ikilemenin örnek cümlesi şudur:

"Biliyorum" diyor, "nankör, Allah'ın belası yüzkarası bir mahlûk, **aldığını bulduğunu o ayaş kocasına dayıyor.**" (Taner, 2009: 20)

Al onu vur ona: Yazı dilindeki "al birini, vur ötekine (birine)" deyimini, Taner'in hikâyelerinde "al onu vur ona" şekliyle yer almıştır. Deyim "hiçbiri işe yaramaz, hepsi bir ayarda" anlamındadır. Örnek cümlesi şöyledir:

"Erkek kardeşini sorarsanız, **al onu vur ona.**" (Taner, 2008a: 51)

Artyargı: "Bir kimse veya bir şeyin arkasıyla ilgili düşünce, sonuç" anlamında olan bu söz, yazarın Türkçenin söz varlığına kazandırdığı sözcüklerden biridir. Sıfat tamlaması kuruluşundaki bu birleşimin örnek cümlesi şudur:

"Düşünmüyor kaplumbağa. Önyargısı, **artyargısı yok. Kaplumbağa sebep-sonuç zinciri bilmez.**" (Taner, 2008b: 31)²

Benbilirimci: "Her şeyi kendisinin bildiğini ileri süren kişi"leri anlatan bu sözcük, aslında bir cümle olan "Ben bilirim." dizilişine, +ci yapım eki getirilerek elde edilmiştir. Böylece cümle niteliğindeki bir yapı, bu özelliğinden sıyrılarak sözcük durumuna geçmiştir. Örnek cümlesi şudur:

"Üçüncü kat, insanı **benbilirimci yapıyor.**" (Taner, 2008b: 28)

Benbilirimcilik: "Her şeyi kendisinin bildiğini ileri süren kişi olma durumu" anlamını veren bir sözdür. *Benbilirimci* yapısına +lik yapım eki ilave edilerek türetilmiştir. Örnek cümlesi şöyledir:

"**Benbilirimciliğin, başka türlü düşünülemezliğin, ben adam sarrafıymcılığın, kaçın kurrasıymcılığın bunca antipatik oluşu da galiba buradan geliyor.**" (Taner, 2008b: 29)³

Betine gitmek: "Canını sıkmak, tasalanmak, gücüne gitmek" karşılıklarını veren bir deyimdir. Bu ifade, Mudurnu yöresinde "tasalanmak" (Türk Dil Kurumu, 2009a: 646) anlamıyla kullanılmaktadır. Aynı yörede "fenasına

² Bu cümledeki *önyargı* sözcüğü de anlamıyla dikkatleri çekmektedir. *Ön yargı* bilinen anlamıyla "bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli şart, olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargı, peşin yargı, peşin hüküm, peşin fikir" (Türk Dil Kurumu, 2005: 1546) demektir. Ancak yazar metinde bu sözcüğü "bir kimse veya bir şeyle ilgili ön düşünce" anlamında kullanmıştır. Bağlamsal özellikler dikkate alındığı zaman sözcüğün farklı bir anlam yüklediği ve bu yönüyle Türkçe Sözlük'e bir katkı olduğu açıktır. Buradaki *artyargı* sözcüğü de *önyargı*nın karşıtı olarak işletilmiştir.

³ Örnek cümledeki *başka türlü düşünülemezlik, ben adam sarrafıymcılık, kaçın kurrasıymcılık* yapıları da aynı mantık ve işleyişe göre elde edilmiştir.

gitmek, beğenmemek” anlamında *bete gitmek* (Türk Dil Kurumu, 2009a: 645) şekli de vardır. Yazarın yöresel özellik taşıyan bu birleşik sözcüğü eserine alması, ağızlarda yaşayan bir unsurun Türkçe Sözlük’e sağlayacağı katkıya güzel bir örnek oluşturmaktadır. Örnek cümlesi şu şekildedir:

“Çavuşun insanı ifrit eden ukalalıkları, Yakup’la İskender’in bitmez tükenmez sululukları, aldığı yevmiyenin azlığı, Yahudi gibi parayı kısıan müteahhidin cimriliği bugün daha çok gözüne batıyor, daha çok **betine gidiyordu.**” (Taner, 2009: 27)

Bir aşağı beş yukarı: “Bir yerin aşağı yukarı yönlerine doğru amaçsız bir şekilde yapılan yürüyüş”ü anlatan bu söz, Türkçe Sözlük’te yer almamaktadır. Ancak Türkçe İkilemeler Sözlüğü’nde (Akyalçın, 2007: 127) *bir aşağı bir yukarı* şeklinde bir ikileme bulunmaktadır. Yazarın söz varlığında *bir aşağı beş yukarı* şeklinde hayat bulan bu deyim örnek cümlesi şudur:

“Talebe vazifesini çalıp bitirince Linowsky hemen ayağa kalkar, elini reye pantolonunun cebine sokup **bir aşağı beş yukarı** odayı arşınlamaya başlar.” (Taner, 2009: 145)

Ek dolaş olmak: “Katılmak, arkalarından gelmek” anlamlarına gelen bu birleşik fiil, Türkçe sözlüklere *ek dolaş* ikilemesi için de örnek sunmaktadır. Hem fiil hem de ikilemenin kendisi Türkçenin söz varlığına bir katkıdır. Örnek cümlesi şudur:

“Bir takımla maçımız mı var, Fasarya da ille bize **ek dolaş olur**, beraber gelir, sonra biri sakatlansa da yerine ben girsem hevesiyle, oyunu kale arkasından seyrederek dururdu.” (Taner, 2008a: 94)

Ense: “Yan gelip yatma, tembellik etme” anlamlarını veren bu sözcük, sözlüklerde (Türk Dil Kurumu, 2005; Aktunç, 2010) *ense yapmak* şeklinde yer almaktadır. Yazar, sözcüğü fiilsiz kullanmayı tercih etmiş, ona yeni bir anlam yüklemiştir. Bu durum, *ense* sözcüğüne anlamsal katkı olarak düşünülmelidir. Örnek cümlesi şudur:

“Memurlar tekaüde sevk olunan eski müdür zamanında rahata, **enseye** alışmışlardı.” (Taner, 2009: 37)

Girtlağına dayanamamak: “Boğazına düşkün olmak, çok yiyip içmek” anlamlarına gelen bu deyim, yazara özgü ifadelerden biridir. Örnek cümlesi şudur:

“Hani bizde bir atasözü vardır, ‘**Girtlağına dayanamayan** bilmem nesine dayanamaz...’ derler; Fraulein Haubold sanki dünyaya bu sözün doğruluğunu göstermek için gelmişti.” (Taner, 2008a: 77)

Gönül isteği: “İç rahatlığıyla olur verme” anlamını taşıyan bu söz öbeği, yazı dilinde “gönül rızası” şeklinde yer almaktadır. Yazarın yabancı kökenli (Arapça) *rıza* yerine Türkçe *istek* sözcüğünü tercih ettiği görülmektedir. Örnek cümlesi aşağıda verilmiştir:

“Neden hayretmesin, **gönül isteği** ile veriyor.” (Taner, 2008a: 137)

Görmemişzade: Türkçe *görmemiş* ve Farsça *zade* sözcüklerinin birleştirilmesiyle elde edilen bu sözcük, yazarın sonradan görmüş kişileri nitelendirirken yararlandığı bir sözdür. Örnek cümlesi şudur:

“İlle bir şeyle övünecekler ya imdi tank tüfek top füzenin yerine gonfurlarıyla övünür oldu **görmemişzadeler.**” (Taner, 2008b: 74)

Gözünde fer, ağzında diş kalmamak: “Yaşlanmak, gücü kesilmek” anlamlarına gelen bu deyimün örnek cümlesi şu şekildedir:

“Yaş doksanı aşmış. **Gözümde fer, ağzımda diş kalmamış.**” (Taner, 2008a: 43)

Hasretzede: Arapça *hasret* ve Farsça *zede* (=uğramış) sözcüklerinin birleştirilmesiyle elde edilen bu sözcük, yazarın “hasret çeken, özlem duyan” kişilerin ruhsal durumlarını anlatmak için başvurduğu bir sözdür. Örnek cümlesi şöyledir:

“Biz iki **hasretzedeyiz** zaten. Vatan ve kardeş hasretini birbirimizde gideriyoruz.” (Taner, 2008a: 60)

Havyarcı: “Çalışmadan vakit geçiren, vakti boşa harcayan (kişi)” anlamına gelen bu söz, yazı diline ait sözlüklerde bulunmamaktadır. Ancak bu sözle ilgili olarak yazı dilinde *havyar kesmek* şeklinde bir fiil yer almaktadır. Yazarın Türkçenin söz varlığına kazandırdığı bu sözcüğün örnek cümlesi şudur:

“Nitekim bir müddet sonra, kimin gerçekten faal, kimin **havyarcı** olduğunu mükemmelen öğrendi.” (Taner, 2009: 37)

Hoppala paşam, hoppala beyim: Dadılar elinde el bebek, gül bebek büyütülen çocuklar için söylenen bir sözdür. Yazı dilindeki “el bebek, gül bebek” sözünün bir benzeri olarak görülebilir. Ayrıca sözdeki “paşam, beyim” seslenmeleri, bu sözün erkek çocuklar için söylendiğini düşündürmektedir. Örnek cümlesi şöyledir:

“Karo'nun oğlu da, **hoppala paşam, hoppala beyim** dadılar tayalarla şımartılmış, kuş sütüyle beslenmiş, beyaz, tüysüz, oğlandan çok kıza yakın, tasvir gibi bir civan.” (Taner, 2008a: 51)

İhlaya pıhlaya: “Yavaş yavaş ve ‘ih’, ‘pıh’ sesleri çıkararak” anlamına gelen, -a zarf-fiil ekiyle oluşturulmuş bir ikilemedir. Her iki fiil de yansıma kökenli sözcüklerden (*ih* ve *pıh*) türetilmiştir. Nitekim *ihlamak* bugün Türkçe Sözlük'te “hastalıktan veya yorgunluktan inler gibi ‘ih’ sesi çıkarmak” (Türk Dil Kurumu, 2005: 911), Derleme Sözlüğü'nde ise “yorgunluktan, hastalıktan ya da sıkıntıdan sık sık nefes almak, inlemek” (Türk Dil Kurumu, 2009b: 2463) karşılıklarıyla yer almıştır. Bu ikileme, ayrıca, yazarın Türkçenin yerel özelliklerini gözettiğine işaret etmektedir. Örnek cümlesi şudur:

“Altı yirmi treni **ihlaya pıhlaya** geliyordu.” (Taner, 2008a: 47)

Küngürdemek: “Gücünü kaybetmek” anlamında bir fiildir. Türkçe Sözlük'te olmayan bu sözcüğün örnek cümlesi şudur:

“Bu kız geçirdiği krizden sonra büsbütün de **küngürdedi**. Kendi işini kendi göremez oldu.” (Taner, 2009: 20)

Muştalanmak: Sözcüğün kökü olan *muşt*, muhtelif anlam ve türevleriyle birlikte kendisine Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu, 2005: 1423)'te yer bulan, Farsçadan alınma bir isimdir. Metinlerde karşılaşılan örnek, yazarın, sözcüğün üçüncü anlamını dikkate aldığını göstermektedir. “Tartaklanmak, yumruklanmak” anlamlarına gelen bu fiilin örnek cümlesi şudur:

“Zavallılar, çıtır kozların at oynattığı meydanlarda ha bire gelir gider, ayak altında dolaşıp trafiği tıkar, itilip kakılır, **muştalanır** dururlar.” (Taner, 2008a: 52)

On para ver başlat, kırk para ver susmaz: Yazarın “kadınların konuşmaya yatkın olduklarını ve konuşmaya başladıkları zaman onları susturmanın zor olduğunu anlatmak” amacıyla yararlandığı bir deyimdir. Örnek cümlesi aşağıdaki gibidir:

“*Karı milleti değil mi, **on para ver başlat, kırk para ver susmaz.**” (Taner, 2008a: 209)*

Ölümü öp(ün): Hikâyelerde *ölümü öp, ölümü öpün* şekilleriyle yer alan bu ifade, Taner’in zorlama, baskı yapma ve yemin etme/ettirme işlevleriyle eserlerinde sıkça kullandığı bir kalıp sözdür. Örnek cümlesi şudur:

“***Ölümü öpün** söylemezseniz.” (Taner, 2008a: 60)*

Önbilmişlik: “Önceden bilme, kestirme durumu” anlamlarına gelen bir sözcüktür. *Ön* ve *bilmişlik* sözcüklerinin birleştirilmesiyle elde edilen bu birleşik yapının örnek cümlesi şöyledir:

“*Tepeden bakmak, insanı bir **önbilmişliğin**, bir kehanetin, gözleme dayanan bir deneyimciliğin ukalalığına itiyor.” (Taner, 2008b: 28)*

Sen bilirsin bir iki, ben bilirim on iki: Konuşan kişiyle dinleyen kişi arasındaki bilgi, görgü ve birikim farklılığını dile getirmek için kullanılan bu sözün örnek cümlesi şu şekildedir:

“*Tahsildara döndü, “**Sen bilirsin bir iki, ben bilirim on iki...** Efendi ben Muğla kazalarında, mükellefin altın dişini çatır çatır söktüklerini gözümle gördüm.” (Taner, 2008a: 43)*

Son tura kalmak: “Yaşlıları ve çevresindekiler ölmesine karşın hayatını devam ettirmek” anlamına gelen bir deyimdir. Yazı diline ait sözlüklerde görülmeyen bu deyim örnek cümlesi şudur:

“*Sen hepsini ekip **son tura kaldın** işte. Sevin de kimseye söyleme.” (Taner, 2008a: 44)*

Sönmüş fenerlik: “Bir kişinin eski gücünü, hafızasını vb. yetilerini kaybetme durumu” anlamına gelen bu sözün örnek cümlesi şöyledir:

“*Belleğini geriye doğru tarayıp bu uyurgezerliğin, **sönmüş fenerliğin** gerekçe avına çıkıyor.” (Taner, 2007: 107)*

Umutçuk: Yazarın *umut* isim kökü üzerine *+çuk* küçültme eki getirerek elde ettiği bir sözcüktür. “İnsanı besleyen, ona yaşama gücü veren küçük umutlar” anlamındadır. Örnek cümlesi şudur:

“*Küçük olaylarla, **umutçuklarla** doludur.” (Taner, 2008b: 29)*

Üstüne üstelik: Bugün Türkçe Sözlük’te (Türk Dil Kurumu, 2005: 2066) *üstüne üstlük* şeklinde olan bu ikileme, “fazla olarak, fazladan” anlamlarına gelmektedir. Yazarın bağlaç ya da zarf işleviyle sıkça yararlandığı bir ifade şeklidir. Örnek cümlesi aşağıda verilmiştir:

“*Burada günde seken kuruş yevmiyeden eline mahiye yirmi dört lira geçiyor, **üstüne üstelik** de eşekler gibi yoruluyordu.” (Taner, 2009: 29)*

Verenin bir yüzü kara, almayanın iki: Bu deyim, yazı dilindeki “isteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara” deyiminin Taner’in söz varlığında dizgesel değişikliğe uğramış şeklidir. “Birine bir şey veren ya da teklif eden utanır ancak onu kabul etmeyen daha çok utanmalıdır.” anlamında bir sözdür. Örnek cümlesi şöyledir:

"Orası hiç belli olmaz. **Verenin bir yüzü kara, almayanın iki.**" (Taner, 2008a: 127)

Sonuç

Sözlükler, en genel ifadesiyle, bir dildeki sözcük ve deyimlerin tamamını ya da bir bölümünü belli bir düzene göre sıralayarak tanımlayan, açıklayan eserlerdir. Bu eserler, bir dilin söz varlığını topluca sergilediği için zamanla ve çeşitli yollarla geliştirilip zenginleştirilmeye açık kaynaklardır. Bu kapsamda yapılması gereken çalışmalardan biri de o dille kaleme alınan edebî eserlerin taranmasıdır. Unutulmamalıdır ki edebî eserler, bir dile ait söz varlığının yaşadığı, korunduğu, geliştirildiği ve geleceğe ulaştırıldığı metinlerdir. Bu noktada Türk dili araştırmacılarına düşen görev, edebiyat alanında ortaya konan eserleri inceleyerek onlarda saklı kalan sözcük, deyim vb. unsurların ortaya çıkarılmasını sağlamaktır. Bu yapıların eserlerde işlenerek yaygınlaştırılması görevi ise şair ve yazarlarımıza düşmektedir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Haldun Taner; yeni yapılar [*aldığını bulduğunu, ek dolaş (olmak)*] oluşturarak bunları Türkçeye kazandıran, eserlerinde ağızlardaki sözcükleri (*betine gitmek, ıhlamak*) işleyerek onların edebiyat vasıtasıyla daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan, kimi sözcüklere (*ense, ön yargı*) farklı anlamlar yükleyerek onların anlamca zenginleşmesine katkıda bulunan, kimi deyimlerde (*ağız kokusunu dinlemek, al onu vur ona*) dizgesel değişikliklere giderek onları pek alışık olmadığımız bir şekle büründüren ve kendine özgü deyimleriyle (*on para ver başlat, kırk para ver susmaz; sen bilirsin bir iki, ben bilirim on iki*) dikkatleri kendisinde toplayan bir isimdir. Çalışma kapsamında incelediğimiz örnekler, bize, yazarın değişik yöntemler (türetme, birleştirme, derleme vb.) kullanarak dile yeni sözcükler kazandırma çabası içinde olduğunu anlatır. Çabanın sonunda ortaya çıkan ürünler, onun dile hâkim oluşunun yanında yüksek bir gözlem gücüne sahip olduğunu ve hayatı bütün yönleriyle tanıdığını gösterir. Özellikle üreterek ya da dizgesel değişikliğe giderek eserlerine taşıdığı deyimler, soyut kavram ve durumları çeşitli sembollerle somutlaştıran, okurun zihninde canlandıran yapılardır. Okura arı duru ve canlı bir dille ulaştırılan bu sunumlar, bir bakıma, yazarın duygu ve düşüncelerini sözcüklerle resimleştirdiği kullanımlardır.

Yazarın Türkçeye sunduğu örneklerin bir kısmı, kurgusunu değiştirdiği deyimlerdir. Dilin kalıplaşmış birimleri olan deyimlerde göze çarpan bu değişiklikler, onun mizah anlayışının dili de içine alacak kadar geniş olduğunu ifade eder. Bunlar, sanatçı öz güveni ve rahatlığı içinde yapılan, dilin ruhuna ve temel işleyişine zarar vermeyen değişikliklerdir.

Haldun Taner'in kaleminden çıkan hikâyelerin söz varlığında karşılaşılan çeşitlilik ve zenginlik, aynı zamanda, Türkçenin gücü ve bereketidir. Onun Türkçe duyarlılığını da yansıtan bu tablo, kendisinin "Bizim geleneklerimizden, bizim insanımız ve konularımızdan yola çıkıp bütün bunları, öz Türkçemiz ve bize özgü bir görüş biçimi ile çağdaş dünyanın verileriyle aktarmak..." (Taner, 2009: 7) sözleriyle dile getirdiği hedefe ulaştığını anlatır. Yazarın asıl hüneri ise bu sözcükleri yerli yerinde, titizlikle ve başarıyla kullanmış olmasıdır.

Kaynaklar

- Aktunç, H. (2010). *Büyük Argo Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akyalçın, N. (2007). *Türkçe İnkilemeler Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çetişli, İ. (2003). *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dash, N. S. (2008). Context and Contextual Word Meaning. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics* [online]. Vol. 5/2, 21-31.
- Necatigil, B. (2000). *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Taner, H. (2007). *Onikiye Bir Var/Sancho'nun Sabah Yürüyüşü/Gülerek Ölmek, Bütün Hikâyeleri - 3*. (Sekizinci Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Taner, H. (2008a). *Şişhane'ye Yağmur Yağyordu/Ayışığında "Çalışkur", Bütün Hikâyeleri - 2*. (On İkinci Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Taner, H. (2008b). *Yalıda Sabah, Bütün Hikâyeleri - 4*. (Sekizinci Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Taner, H. (2009). *Kızıl Saçlı Amazon/Yaşasın Demokrasi/Tuş, Bütün Hikâyeleri - 1*. (Yedinci Basım). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009a). *Derleme Sözlüğü - I*. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009b). *Derleme Sözlüğü - IV*. Ankara: TDK Yayınları.